
GAZDASÁG ÉS POLITIKA

Original scientific paper

Losoncz Alpár

GAZDASÁG ÉS/VAGY POLITIKA

A *La part maudite*¹ című könyvének első lapjain Bataille mintha mentgetné magát, hogy az árutermelési, valamint az ettől korábbi civilizációk jellegzetességeinek politikai gazdaságtani értelmezésére vállalkozott. Valóban, mi indokolhatja a polgárság egyik legsötétebb írójának ezen intellektuális kalandját? Az elemzés bővelkedik gazdaságtani elmélkedésekben, Bataille széleskörűen értekezik a keynesi víziókról vagy a Marshall-tervről. A könyv feltehetően meglepi azt az olvasót, aki nem ismeri kellőképpen a *Madame Edwarda* íróját, élelméjű meglátásait a „veszélyes kategóriáról”, azaz, a többléről az árutermelést megelőző civilizációkban vagy a tárgyak státusáról az árutermelő társadalmakban, Marxról vagy a fogyasztás törvényeiről. Hozzáfűzhetném, hogy az effajta gondolkodásmód, a diszciplínák radikális ötvözése, a sajátos francia hagyomány része, amelynek keretén belül a gazdasági eszme-futtatások háttérében antropológiai vagy filozófiai diskurzus folyik: így Jacques Attali reflexióit a gazdaság dinamikájáról a széleskörűen alkalmazott antropológiai anyag támasztja alá; Bataille gazdaságtani elmélkedéseinek igazi ösztönzője a nagy francia antropológus, Marcel Mauss (kiváltképp híres ajándékozás-elméletére utalok itt), s szemmel látható a mimetikus erőszak tanát valló René Girard óriási befolyása a gazdaságtani reflexivitásra,² így pl. a szabályozási iskola egyik vezető képviselőjének, Michel Agliettának a gondolkodására.

Ez a rövid bevezető hivatott megvilágítani azt, amit pillanatnyilag (is) hiányosságnak érzek, nevezetesen, a politikai és gazdasági mozzanatok összekapcsolásának, azaz a politikai és a gazdasági közegek ötvözésének elmaradását. Bataille gondolatmenetének csattanója az, hogy csupán ez az ötvözés közvetítheti a társadalmiság megteremtésére vonatkozó tudást, hogy csupán ez az összekapcsolás láttathatja a szocializáció folyamatát (tehát az egész teremtését és újrateremtését a függetlenséget élvező elemek környezetében), valamint, hogy ez a gesztus mutathatja fel e társadalom különbözőségét a korábbi civilizációkkal szemben. Csakhogy a politika közegét ezúttal nem a szokásos, újkori indíttatású szellemiség révén értelmezem,

amely a hatalom megszervezését, gyakorlását és megtartását, egyszóval a hatalom technikáját helyezi előtérbe. A politika közegén azoknak a konfliktusoknak a megnyilvánulását, szabályozását és normalizációját értem, amelyek a szocializációval kapcsolatosak. S a gazdasági közeg itt ugyancsak nem az a történelem feletti médium, amely az örökösen szűkös erőforrások elosztását végzi, hogy Lionel Robbins ősrégi meghatározását idézzem. A politikai-gazdasági szocializáció, a gazdasági, politikai és szociális intézmények ilyenén strukturálódása az árutermelő civilizáció sajátja; a korábbi civilizációkban, ahol – Polányi Károly szavaival élve – a gazdaság beágyazódott a társadalom összefüggésrendszerébe, ez az összehajlás nem jöhetett létre. Hannah Arendt írja, hogy a politikai-gazdaságtani gondolkodásmódot nem lehet alkalmazni a görögség vonatkozásában, mert a gazdaság a görögöknél lebecsült szférát jelent, amelynek lényege a pusztaság, az egzisztencia, a túlélés tartalmaira egyszerűsül és semmiképpen sem lehet „politikaként” meghatározni.³

A politikai és a gazdasági mozzanatok ellentmondásos egysége régi témája a gazdasági és politikai elméleteknek egyaránt. Mégis, meg kell mondani, hogy az elmélet kevés perspektívát nyújt e közegek reflexív ötvözéséhez. Így a közgazdaságtan a gazdasági szféra politikai meghatározottságát túlságosan sokszor hagyja figyelmen kívül (ez alatt, röviden, a szabályok olyan rendszerét értem, amely a beruházásokkal, termeléssel, elosztással, fogyasztással kapcsolatos döntéseket szabályozza).⁴ Mindez, persze, elhomályosítja a gazdasági hatalom kategóriáját vagy a diszkrimináció gazdaságtanának érvrendszerét. Nos, a hatalom mikro- és makrodimenziói tárgyalásának kiiktatását a neoklasszikus gazdaságfilozófia honosította meg. (Nem utolsósorban ennek alapján húzható meg a választóvonal a klasszikus és a neoklasszikus gazdaságtan között.) Ott a hatalom kizárólag az alany/tárgy összefüggésben jelenik meg, miközben az előfeltevés szerint a mindenkori alany a priori ésszerű lény, aki mindig ismeri szükségleteit és érdekeit, a tárgyak pedig mindig a szűkösséggel és hasznossággal jellemezhetők. Az árutermelési civilizáció mint tárgy-civilizáció, amelyről Bataille igen meggyőzően értekezik, ilymód történelem feletti társadalommá módosul. A keynesiánus beállítottságú Abba Lerner jegyezte meg egy helyen, hogy a neoklasszikus vonulat szerint, amely a szocialista vagy poszt-szocialista politikai gazdaságtan megannyi jugoszláv gondolkodóját is jellemzi, a gazdasági tranzakció a már megoldott politikai probléma formájában ölt testet.⁵ Ez magyarázza Lerner ironikus poénját: ezen neoklasszikus ihlettségű gesztussal a gazdaságtan a tudományok királynőjévé válik, hiszen a megoldott politikai problémákat tekinti vizsgálendő anyagának. A gazdasági elmélet virtuálisan valóban független lehet a politikai mozzanatoktól (ez a folyamat azóta tart, amióta a gazdaságelmélet levált a gyakorlati filozófiáról),⁶ ám a politikai gazdaságtan, amely a társadalom egészének működését, a szocializáció folyamatát fürkészi, a gazdaságtani és a nem-gazdaságtani intézmények kölcsönhatásának fényében, nem működőképes a politikai inputok számbavétele nélkül, hovatovább, minőségi szintje egyenesen a politikai inputok tárgyalásától függ.⁷ Ez utóbbi vonatkozást kell figyelembe

venni a „gazdaságtan és/vagy etika”-féle kérdések értelmezésekor is, annál az oknál fogva, hogy a legalapvetőbb politikai kérdések etikai színezetűek. Amikor a közgazdászok tehetetlenül rögzítik az etikai közeg és a gazdasági élet törvényszerűségei közötti kibékíthetetlen ellentmondásokat, legtöbbször a politikai és a gazdasági mozzanatok egymásrahatásának vizsgálatáról is lemondanak. Ezt a – Kelet- és Közép-Európában talán érthető – tehetetlenséget érzem ki Kornai János tanulmányából is, amelyben különbség tétel az etikai és a piaci koordináció között.⁸ Szerinte a piaci koordináció jellemzője az eladó és a vevő közötti horizontális kapcsolat és mellérendeltségi viszony; a tranzakciók monetarizáltak, az egyének vagy szervezetek késztetése a pénzbeli nyereség szerzésének szándékából fakad. Az etikai koordináció jegyei: horizontális kapcsolat, mellérendeltségi viszony, a tranzakciók nem monetarizáltak, a késztetést nem a pénzbeli nyereség ösztönzi, inkább viszonyosság, vagy egymás kölcsönös segítségének elvárásán alapul. Szelényi Iván Kornait bírálva⁹ arra utal, hogy minden „olyan kelet-európai teoretikus, aki a piacorientált reform mellett foglal állást, defanzívába kerül akkor, amikor a társadalmi igazságosság problematikája vetődik fel”. Valóban helytálló, hogy Kornai nem túl meggyőző, amikor azt próbálja megmagyarázni, hogy a piaci elosztás miért mond ellent az igazságos jövedelemelosztás erkölcsi posztulátumainak. Ám nem azért, mert – mint Szelényi állítja – Kornai szerint van valami inherens egalitarianizmus a piacban, holott – így Szelényi – a piac inherensen nem tartalmaz semmilyen egyenlőtlenséget.

Noha nem egészen értem, mit is kellene jelentenie az inherens vagy a nem-inherens egyenlőtlenség fogalmának, meg kell mondanom, hogy Szelényi pozíciója sem igazít el a politika, a gazdaság és az etika viszonyát illetően. Továbbra is érvényesnek tartom Marx álláspontját, miszerint a gazdasági közegben, azaz, a piaci koordináció keretén belül atomizált, elvont tehát egyéni mivoltuktól absztrahált egyedek állnak szemben egymással, akiket a szabadság és az egyenlőség határoz meg. Ám ez a szabadság és egyenlőség a szabadság és egyenlőség hiányaként valósul meg. Az ebből fakadó konfliktusokat csupán a politikai, gazdasági és etikai viszonylatok ellentmondásainak fényében vehetjük szemügyre. Kétségtelen, hogy egy társadalom irányítási és szabályozási kapacitásaitól, az ezeket közvetítő, történelmileg meghatározott intézményektől függ, hogy a konfliktusokat miként oldják fel és hogyan normalizálják.

George Stiegler a „chicagói testőrök” egyike, érdekes tanulmányában felpanaszolja ugyan,¹⁰ hogy a politikai folyamatoknak szándékolatlan melléfogások és jóindulatú közérdek keverékeként való megfogalmazása egyszerűen elégtelen. Ám a közgazdásznak afféle politikai aritmetikusként kell lennie, akinek – Edmond Dantés lamentálását olvasván – a börtönben töltött évek miatt elmaradt, azaz, megvalósíthatatlan termék tényét kell hangsúlyoznia (feltételezhetően a sajnálattal vagy valamilyen más érzéssel szemben). Ez a gondolat vezet el annak a tételnek a hangsúlyozásához, hogy a közgazdászok számára az erőszak tapasztalatilag „nem-szignifikáns elem, amely nincs jelen a gazdasági tranzakciókban”. Ezt a megállapítást csupán

egy metatörténelmi előfeltevés támaszthatja alá, amely szerint az ember utilitárius állat, valamint, hogy az etikai értékek zöme nincs ellentmondásban a haszon maximálására irányuló egyéni törekvésekkel. Ott, ahol a közgazdász a politikai aritmetika igazi képviselőjévé válik, csakugyan értelmetlen szólni a „piaci” és „etikai” koordináció ellentmondásairól, valamint a szociális gyakorlat nem-haszonelvű konfliktusairól.

A továbbiakban néhány olyan példát vázoló fel, amelyek a közgazdaságtan keretein belül kísérletet tettek a politikai és a gazdasági közeg összekapcsolására. Buchanan és Tullock,¹¹ az ismert metodológiai individualizmusból kiindulva az állami politikát annak az egyéni érdekegyüttesnek a szemszögéből vizsgálják, amelyek e tevékenységet támogatják. A politikai bürokrácia a rend legitimációja érdekében megkísérli kiszélesíteni a juttatások rendszerét a választók körében, akik gyakorlatilag a fogyasztó szerepét játsszák. A költségek tendenciájuk szerint szétszóródnak, míg a haszonjuttatások kisebb számú érdekcsoport kezében összpontosulnak. Így például, az adókulcs kisebb fokú emelését az egyéni fogyasztó szinte észre sem veszi, makroszinten azonban a hatalom összpontosulását segítheti elő. A súlypont az a tény, hogy a bürokrácia és a politikai elit tagjai saját érdekeiktől vezérelve irányítják az általános javakkal való gazdálkodást. Az állam itt nem a jólétmaximáló gép szerepében tetszeleg, hanem afféle „black-box”, amelyben lecsapódhatnak a hatalom megszerzésével kapcsolatos konfliktusok. Ezen elgondolás mögött egy Locke-féle szerződéselmélet körvonalait tapinthatjuk ki: az egzisztenciális bizonytalanság arra kényszeríti az alanyokat, hogy állami, azaz, politikai szervezeteket hozzanak létre. A bizonytalanság elfogadhatja velük a reciprocitást. Az egyének felismerik, hogy meghatározott – előnyökkel járó – tranzakció nem következik be, ha csupán a tiszta privát piaci műveletekre korlátozódnak, s ezért létrehozzák a kollektív jószágok számára a politikai piacot. A politikai rend abszolút egyetértési alapot követel, ami kizárja az eredeti politikai konfliktusok létezését, s ennyiben gyöngíti a politikai és a gazdasági közeg reflexív összekapcsolásának lehetőségeit.

Azok az elméletírók sem nyújtanak megfelelőbb perspektívákat, akik a politikai és a gazdasági konkurencia hasonlóságait tartják szem előtt. Egyesek hallgatólagosan elfogadják a neoklasszikus ideológiát, amely szerint a gazdasági ésszerűség a társadalom megszervezésének alapja. Ez a gesztus újra csak azt a hitet tükrözi, hogy a gazdaság mint a megtestesült racionalitás a tudományok királynője, tehát, hogy a gazdasági ésszerűség mintaadó a politikai kommunikáció számára. A demokratikus folyamatokat ezen elméletírók a kompetitív piacok és a határhaszon-elvű ekvilíbrio alapelvei szerint figyelik. Mások számára a posztmodern szellemiség, ha úgy tetszik, a posztracionalitás közegében afféle „üres közeg”, ugyanazon elemek végtelen számú kombinációja. Hiszen, ha a gazdasági viszonyok egyértelműen a dolgok közötti viszonyokra egyszerűsödnek, ha a gazdasági közeg már meghatározása szerint nem-társadalmi jellegű, akkor egyszerűen nincs jelentősége annak a gondolkodásnak, amely gazdasági intézmények politikai inputjait tanulmányozza.

Macpherson¹² egy helyen részletesen foglalkozik a gazdaság politikára gyakorolt befolyásának módozataival. Javaslatait ellenőrizni fogom a politika és gazdaság viszonyának jugoszláv recepciója vonatkozásában. A jugoszláv kvázi politikai-gazdaságtani frazeológia hangsúlyozta és hansúlyozza a gazdaság alávetettségét a politikai alrendszernek, amit alkalomadtán a szocialista apokalipszis alapvető okaként tartanak számon. E megfigyelés lényege az, hogy a gazdasági közeg nem bontakoztathatta ki önnön törvényszerűségeit, mert a politika a maga diktátumai alá rendelte a gazdaság őseredeti ésszerűségét. Ez továbbá azt jelentette, hogy a társadalom ideológiai megteremtése és a felülről végrehajtott ideológiai szocializáció csupán a gazdasági közeg irracionális irányítását ismerhette. Ezen érvelési rendszer alapvető gyengeségét abban látom, hogy feltételezi a gazdasági politikai szférák elválasztottságát, persze, azzal a lényeges megjegyzéssel, hogy ez utóbbi a gazdasági terep fölrendeltje. Ezzel a manőverrel, az önértelmezésük szerint szocialista államok már eleve posztkapitalista rendszereknek tételezhetnék magukat, mert, íme, itt is létrejön a gazdaság és a politika szétválása, ami az árutermelési társadalom történelmi jellegzetessége. Ezáltal azonban azt is előfeltételeznünk kell, hogy a reális szocializmusban fennáll egy különálló politikai közeg – ezt a tényt viszont lehetetlen bizonyítani. Éppen ezért, a jelen pillanatban a feladat nemcsak a gazdasági törvényszerűségek kiszabadítása a politikai imperatívusok szorításából, hanem éppenséggel a politikai közeg megteremtése is.

A feljebb, igaz hiányosan vázolt érvrendszert felülről is támogatták, mert nem utolsósorban az esetleges politikai energiák bénítására is alkalmasnak mutatkozott. Így teremtettünk meg egy sereg olyan kérdést, amelyek eredményesen térítették el figyelmünket a lényegről: ilyenek voltak azok, amelyek az állami beavatkozás és a gazdasági ésszerűség közötti örökös ellentmondásra összpontosítottak stb.

Manapság, amikor a kálvinista predesztináció által kijelölt professzionális forradalmárok tevékenysége folytán megvilágított útról Közép- és Kelet-Európa sajátos történelmi terepére térünk vissza, a gazdaság és a politika viszonya új értelmezést igényel. Macpherson szerint a gazdaság akkor „hatol be” a politikába, ha érvényesülnek a következő feltételek:¹³

- a) a piac határozza meg a társadalmi kereteket,
- b) a gazdasági mozgások intenzív dinamikával bírnak,
- c) folyik a piac negatív következményeinek elméleti feldolgozása,
- d) az alávetett osztály politikai erővel rendelkezik,
- e) fennáll a jólétet hozó jövőbe vetett hit.

Az a) és b) feltételek tekintetében igenlő választ adhatunk: Jugoszláviában egyre inkább a piaci mozgások határozzák meg a társadalmi dinamikát és a gazdasági változások intenzív dinamikáját. A c), d), e) feltételek kapcsán azonban nagyfokú kételyt kell támasztanunk: így a piac negatív következményeinek elméleti feltárása nem jöhet számításba egy olyan időszakban, amikor a deregulációt ünnepeljük, s tárgyaltalan az alávetett osztály(ok) politikai hatalmáról értekezni.

Azt, hogy a politikai és a gazdasági közeg tükrözik egymást, két példán

fogom szemléltetni. A tulajdon intézménye, amely kivételes szerepet játszik a politikai és a gazdasági hagyományban, egyaránt e tükrözés példája lehet, hiszen nem csak gazdasági intézmény, hanem politikailag megalapozott jog is. A tulajdon szerkezetének átalakítása figyelmeztet a politikai és a gazdasági mozzanatok kereszteződésére. A társadalmi tulajdon intézménye, tudjuk, a jugoszláv helyzet különlegességét, magasabb történelmi szintjét és demokratikus többletét láttatta a reálszocialista rendszerekkel szemben. Az ideológiai tervezők valóban támpontokat találhattak például Marx egyes gondolataiban – itt arra a marxi reflexióra gondolok, amely a társadalmat az ésszerű alany modelljére vezeti vissza. A társadalom mint alany, azaz, a társadalom szubjektíválása Jugoszláviában azonban csak egyet jelenthetett: a „társadalom” helyébe a hatalomtartó, a „társadalom igazi képviselője” (a párt) lépett. A posztszocialista időszakban az ily mód tételezett társadalom helyébe a privát alanyok, az állam és a társadalom megmaradt része (társadalmi vállalatok) lépnek, amelyek között csak a konkurencia közvetíthet. Tehát a tulajdonszerkezet átalakulása a szubjektívált társadalom szintjének a privát-független alany szintjére való átmenetével kerül szembe, tehát a privatizációval, és az ezzel kapcsolatos problémákkal: az igazságos ár, a társadalmi eszközök áron aluli eladása, a kínálat alanyának motiválatlansága a racionális tranzakció végrehajtása vonatkozásában stb. Nyilvánvaló, hogy a társadalom posztszocialista helyettesítését nem csupán mint gazdasági folyamatot értelmezhetjük. Jugoszláviában, mint ahogy Kelet- és Közép-Európa többi országában is, a posztszocialista elsődleges felhalmozás előtt állunk. Az elsődleges felhalmozás említése nem erkölcsi ítélet, hanem a privatizáció történelmi előfeltételének rögzítése. Ez a felhalmozás éppenséggel nem-gazdasági tevékenység révén jön létre, amely kapcsán tagadhatatlan az erőszak jelenléte. A posztszocialista elsődleges felhalmozást, a tőkeviszonyhoz szükséges történelmi feltételek megteremtését, a Tőkét mint Alanyt létrehozó gesztusrendszert csupán a gazdasági és a nem-gazdasági tevékenységek kontextusában értelmezhetjük.

A jugoszláv gazdasági-politikai színtér elemzői már régen megállapították, hogy egyetlen párt, politikai csoportosulás sem rendelkezik kidolgozott gazdasági programmal. A privatizációval mindegyik program csak a kiáltvány szintjén foglalkozik, s a politikai állásfoglalásokat – lásd Szlovénia – semmilyen gazdasági megfontolás nem támasztja alá. Nagyon gyakran kísérteties a hasonlóság az új hatalom és a régi „kommunista” rendszer között. (Ezért történhet meg, hogy Szlovéniában a kommunisták az ellenzék szemszögéből bírálhatják a jelenlegi hatalomtartókat a demokrácia megcsúfolása miatt.)¹⁴ Ez a tény kétségbe vonja a jugoszláv politikai színtér valódi alternatív mivoltát. Akik manapság naiv módon csupán a klasszikus liberális maximákat ismételtetik (s elfelejtik, hogy a liberalizmus is utópia), s azokat neoliberais köntösbe öltöztetik, mintha megfelelkeznének Közép- és Kelet-Európa történelmi örvényébe való vetettségünkről, valamint történelmi fakticitásunkról –, hogy ezzel az egzisztencialista fogalommal éljek. A probléma nem csupán az, hogy a politikai programok nem dolgozzák ki a piaci gazdálkodásra, a privatizációra, a profit által motivált gazdaságra való

áttérést. A piac mint a gazdasági intézmények együttese nem valamiféle objektív, „közömbös” technika, amely az anyagi boldogság megvalósítását célozza. A piacot a politikai input szemszögéből is tárgygyá kell tenni: ökonomista illúzió abban a hitben ringatózni, hogy a piac a formális demokrácia földrehozatalának technikája, amelyben a világ tengelye a partikularitásuktól (nem utolsósorban nemzeti) elvonatkoztatott, egymással egyenlő egyének körül forog. Azok a remények, amelyek a gazdasági motívumok állami és ideológiai támogatásához fűződnek, és amelyek a felduzzadt gazdasági tevékenységből arra következtetnek, hogy kitárult az ajtó a jugoszláv állampolgárt szentesítő utópisztikus elképzelés előtt, könnyen kifakulnak: a piaci koordináció nem összeegyeztethetetlen a társadalom tekintélyelvű megszervezésével. A nemzeti egyneműsítés gondolata, amely megfelelő formákban mindenhol lejátszódott, az „önkéntes szolgátság” a „szabadon választott alárendeltség” tartalmait idézi fel. Továbbra is Kornai osztályozását alkalmazva: Jugoszlávia azon tájain is, ahol a többpárti választások folytán új hatalmi rendszer diktálja a feltételeket, a piaci és az agresszív koordináció sajátos egybeszővődéseire számíthatunk. Az agresszív koordináció lényege a vertikális kapcsolat, s a tranzakciók lehetnek akár monetarizáltak, akár nem. A nemzeti egyneműsítés agresszív koordinációt eredményez, amely, lásd Dél-Korea példáját, együttélhet a piaci koordinációval. E. Gellner szerint ott, ahol különböző fejlettségi szintű területek léteznek, a szabad, horizontális mobilitással szemben nacionalista impulzusok jönnek létre. Ennek a veszélyét tapasztalhatjuk Jugoszláviában.¹⁵

A neoliberais gazdaságfilozófia Közép- és Kelet-Európában állandóan szembekerül a politikai-gazdasági nyomor különféle változataival. Talán tanulságos lenne követni Hayek ellentmondásait ebben a tekintetben,¹⁶ hiszen művében – s az egyik legjelentősebb neoliberais gondolkodóról van szó – visszatükröződnek Közép- és Kelet-Európa nyomorgócai. Vajon nem áll-e fenn ellentmondás a szabad, individualista társadalom képzete és a spontán rend koncepciója között, melyben az értelemnek igen kevés szerep jut, s amelyben az egyének alárendeltnek kell lennie az érthetetlen és irracionális kritériumokkal szemben? Európa ezen részének politikai-gazdaságtani nyomora – nem utolsósorban – éppen az irracionális intézményekben fejeződik ki.

Jegyzetek

¹ G. Bataille: *La part maudite*. Paris, 1949.

² J. P. Dupuy et P. Dumouchel: *L'enfer des choses – René Girard et la logique*. Paris, 1979 de *L'économie*, Paris, 1979.

³ Hannah Arendt: *Vita activa oder vom tätigen Leben*. München, 1981. 34.

⁴ S. Bowles and H. Gintis: *Political Economy and Modern Economic Theory*. in: *American Economic Review*, May, 1988. 145.

⁵ A. Lerner: *The Economics and Politics, Consumer Sovereignty*. *American Economic Review Proceedings*, May, 1972. 259–266.

- ⁶ J. Backhaus: *Praktische Philosophie und Politische Ökonomie*. in: *Methodenprobleme der Wissenschaften von gesellschaftlichen Handeln*, Hrsg. J. Mittelstrass, Frankfurt/M, 1979. 328.
- ⁷ T. W. Hutchison: *The Philosophy and Politics of the Cambridge School*. in: *The Politics and Philosophy of Economics*, Oxford, 1981. 98.
- ⁸ Kornai J.: *Bürokratikus és piaci koordináció*. in: *Régi és új ellentmondások és dilemmák*. Budapest, 1989.
- ⁹ Szelényi I.: *Szociálpolitika az államszocializmusban*. in: *Új osztály, állam, politika*. Budapest, 1990. 215–219.
- ¹⁰ G. Stiegler: *Economics or Ethics*. in: *The Essence of Stiegler*. Edited by: Kurt R. Leube/ Thomas Gale Moore, 1986. 307.
- ¹¹ J. Buchanan and G. Tullock: *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Ann Arbor, 1962; vö.: T. Roemer: *Nobel Laureate: On James Buchanan's Contributions to Public Economics*. in: *The Journal of Economic Perspectives*, Volume 2, Number 4. Fall 1988. 165–181.
- ¹² C. B. Macpherson: *Market Concepts in Political Theory*. in: *Essays in Retrieval*. Oxford, 1973.
- ¹³ C. B. Macpherson: *The Economic Penetration of Political Theory, Some Hypotheses*. in: *The Rise and Fall of Economic Justice*. Oxford, 1985. 104–118.
- ¹⁴ Lásd: B. Kovač: *Nova stara vlast*. in: *Ekonomika politika*, 1990/2000, 14–15.
- ¹⁵ E. Gellner: *Nationalism*. in: *Thought and Change*. London, 1964.
- ¹⁶ F. Hayek: *Individualism: True and False*. in: *Individualism and Economic Order*. London, 1976. 79.; vö.: Nyíri Kristóf: *Az osztrák emberkép: konzervatív elmélet Hofbauertól Hayekig*. in: *Európa szélén*. Budapest, 1986. 36.

Rezime

Ekonomija i/ili politika

U ovoj studiji autor raspravlja o teškoćama povezivanja političke i ekonomske sfere. Izvor neadekvatnih pristupa ovoj temi pronalazi u neoklasičnoj-neoliberalnoj teoriji. Na teorijskim modelima pokazuje neuspešnost neoliberalno inspirisanog mišljenja u pogledu obuhvatanja političko-ekonomskih aspekata. Ovaj nedostatak za njega istovremeno implicira praktične teškoće u sklopu transformisanja društava u Istočnoj i Srednjoj Evropi. Tako na dva primera predočava slične teškoće u Jugoslaviji.

Summary

Economy and/or Politics

In this study the author discusses the difficulties of integrating the political and economic spheres. He sees the source of inadequate attitudes to this subject in the neoclassic-neoliberal theory. He shows the fiasco of the neoliberally inspired thought on theoretical models with regard to the inclusion of political-economic aspects. This deficiency implies simultaneously practical difficulties for him within the transformation of societies in Eastern and Middle Europe. He shows on two examples similar difficulties in Yugoslavia.